

हु่ เต็งโจว:

ประวัติศาสตร์การสร้างระบบ การศึกษาอิสลามในจีน

1

Hu Dengzhou: The history of
the creation of the Islamic education
system in China

ธนโชติ ประหยัดทรัพย์¹

Thanachot Prahyadsap

รับบทความ 24 มกราคม 2567
แก้ไขบทความ 30 พฤษภาคม 2567
ตอบรับบทความ 4 มิถุนายน 2567

อับดุลรอนิง สือเต^{2*}

Abdulroning Suetair

1 นิสิตปริญญาเอก (สาขาอิสลามศึกษาและมุสลิมศึกษา) คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
181 หมู่ที่ 6 ถนนเจริญประดิษฐ์ ตำบลรูสมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 94000

Doctoral student (Islamic and Muslim Studies) Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani campus.
181 Charoenpradit Rd, Rusamilae, Muang, Pattani 94000

2 อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
181 หมู่ที่ 6 ถนนเจริญประดิษฐ์ ตำบลรูสมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 94000

Assistant Professor Ph.D. (Middle East Studies), Lecture Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University,
Pattani Campus. 181 Charoenpradit Rd, Rusamilae, Muang, Pattani 94000

*Corresponding author, e-mail: suetair@gmail.com

บทคัดย่อ

ในยุคสมัยของราชวงศ์หมิงมีบุคลาการชาวฮุยหรือชาวมุสลิมที่มีชื่อเสียงค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับยุคสมัยของราชวงศ์หยวนที่ชาวมุสลิมต่างเข้าไปมีส่วนสำคัญในราชสำนัก ขณะที่ชาวฮุยในช่วงราชวงศ์หมิงพบว่าเอกสารทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ได้มุ่งเน้นในการนำเสนอ เจิ้งเหอ (Zheng He ค.ศ. 1371–1435) ชาวมุสลิมฮุยที่ประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตามเอกสารประวัติศาสตร์มุสลิมจีน โดยเฉพาะเอกสารในภาษาไทยยังไม่พบว่ามีกล่าวถึง หู่ เต็งโจว (Hu Dengzhou 胡登洲 ค.ศ. 1522–1597) ซึ่งเป็นนักวิชาการผู้ทรงอิทธิพลทางความคิดของมุสลิมจีนที่มีชีวิตในยุคหลังจากเจิ้งเหอ ดังนั้นบทความฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและนำเสนอถึงประวัติของ หู่ เต็งโจว และผลงานของเขาที่มีต่อชุมชนมุสลิมจีน

ผลการศึกษาพบว่า หู่ เต็งโจว เป็นชาวฮุยที่มีฐานะค่อนข้างร่ำรวย ผู้ซึ่งได้รับอิทธิพลคำสอนอิสลามศึกษาจากกลุ่มนักวิชาการเปอร์เซียและอาหรับ โดยเฉพาะจากเมืองบุคอรอ หลังจากหู่ เต็งโจว ได้พบและศึกษาเล่าเรียนกับชีคคนหนึ่งในขณะที่หลุดจากอาณาจักรข่านแห่งบุคอรอที่ปักกิ่งแล้ว เขาจึงได้กลับมายังบ้านเกิดและฟื้นฟูอิสลามด้วยการสร้างระบบการศึกษาที่เรียกว่า จิงถัง เจียวู (Jingtang Jiaoyu, 經堂教育) จนได้รับการสนับสนุนจากชุมชน นำไปสู่การสร้างโรงเรียนสอนอิสลามศึกษาและสร้างบุคลาการรุ่นหลังที่มีคุณภาพ

คำสำคัญ : หู่ เต็งโจว จีน ฮุย จิงถัง

Abstract

During the Ming Dynasty, the Hui people were relatively less well-known Muslims compared to the Yuan Dynasty era where Muslims had a significant presence in the imperial court. With regard to the Hui people during the Ming Dynasty, most historical documents focus on presenting Zheng He (1371–1435), a successful Hui Muslim. However, in Chinese Muslim historical documents, especially those in the Thai language, there is no mention of Hu Dengzhou (胡登洲 1522–1597), an influential scholar of Chinese Muslim thought who lived after Zheng He. Therefore, this article aims to study and present the history of Hu Dengzhou and his contributions to the Chinese Muslim community.

From the research, it was found that Hu Dengzhou was an upper-middle-class Hui Muslim who was influenced by the teachings of Islamic studies by Persian and Arab scholars, especially those from Bukhara. After Hu Dengzhou met and studied with a Sheikh in the diplomatic corps from the Khanate of Bukhara Kingdom in Beijing, he returned to his hometown and revived Islam by creating an educational system known as “Jingtang Jiaoyu” (經堂教育), which gained the support of the community. This eventually led to the creation of Islamic studies schools and the establishment of the subsequent generations of qualified personnel.

Keywords: Hu Dengzhou, China, Hui, Jingtang.

บทนำ

การตอบสนองต่อวิกฤติการณ์ของชุมชนมุสลิมนั้นมีความหลากหลายและมีกระบวนการที่แตกต่างกัน แต่มักถูกตีความให้เกิดความเข้าใจว่า การตอบโต้วิกฤติการณ์ต่าง ๆ จะต้องใช้กระบวนการที่มีความรุนแรงที่นำไปสู่ความสูญเสีย ซึ่งเป็นความเข้าใจที่บิดเบือนภายในสังคมมุสลิมและเป็นภาพลักษณ์ที่ถูกนำเสนอออกไปสู่สาธารณชนอันเนื่องมาจากข้อจำกัดในงานศึกษาเกี่ยวกับมุสลิมศึกษาที่อธิบายถึงกระบวนการในการตอบสนองวิกฤติการณ์ต่าง ๆ และกระบวนการสร้างชุมชนมุสลิมในอดีต

ในยุคสมัยของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด ได้มีการสร้างชุมชนมุสลิมในนครมาดีนะฮ์และตอบสนองต่อภัยคุกคามต่าง ๆ ผ่านกระบวนการที่หลากหลายและมีความยืดหยุ่น เช่น การอพยพ¹ การทำสนธิสัญญา² และการให้อภัย³ เป็นต้น รวมไปถึงในด้านการศึกษาก็พบว่า ท่านศาสนทูตมุฮัมมัดสนับสนุนให้สาวกรุ่นใหม่ที่เติบโตมาในนครมาดีนะฮ์ได้ศึกษาถึงศาสตร์ต่าง ๆ นอกเหนือจากอิสลามศึกษา โดยเฉพาะการที่พระองค์ได้สั่งให้ เซด อิบนาฮาบิต (Zayd Ibn Thabit, زيد بن ثابت ค.ศ. 611-665) เรียนภาษาของชาวยิว⁴ ดังนั้น จึงเป็นที่ประจักษ์ว่าศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับการศึกษาและไม่ปิดกั้นในการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ เฉกเช่นเดียวกับชุมชนมุสลิมหุยในประเทศจีนที่ได้สร้างชุมชนมุสลิมภายใต้รัฐที่ไม่ใช่อิสลามควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญด้านการศึกษาระบบสหวิทยาการ นอกจากนี้ยังพบว่า ราชสำนักจีนช่วงราชวงศ์หมิงต้องการฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาวจีนและส่งเสริมลัทธิขงจื๊ออย่างจริงจัง จึงบังคับให้พลเมืองที่อยู่ในแผ่นดินจีนปรับตัวและหลอมรวมสู่สังคมกระแสหลักไม่ว่าจะเป็นในด้านภาษา การแต่งกาย และพิธีกรรมต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายในการกลืนกลายชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ ให้กลายเป็นชาวจีน เริ่มต้นจากการศึกษา ที่ราชสำนักหมิงได้ก่อตั้งโรงเรียนขึ้นมากมายตั้งแต่ระดับหมู่บ้านไปจนถึงระดับมณฑล ซึ่งหลักสูตรของทุกโรงเรียนจะเน้นใช้ภาษาจีนและเนื้อหาของลัทธิขงจื๊อเป็นหลัก โดยที่เยาวชนมุสลิมหุยส่วนใหญ่ต่างก็เข้าศึกษาในโรงเรียนของรัฐเหล่านี้เพื่อโอกาสในการเข้าไปรับราชการในราชสำนักหมิง (Liu, 2007)

เงื่อนไขดังกล่าวส่งผลให้ชาวมุสลิมหุยละทิ้งอัตลักษณ์ดั้งเดิมของตนเอง โดยเฉพาะในด้านภาษาที่เคยใช้ภาษาอาหรับ-เปอร์เซียเพื่อสื่อสารภายในชุมชน ภาษาจีนจึงได้กลายเป็นภาษาที่ชาวมุสลิมหุยนิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย ทำให้พวกเขาไม่สามารถเข้าใจเนื้อหาคำสอนอิสลามที่เขียนเป็นภาษาอาหรับ ผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์นี้ชุมชนมุสลิมหุยจึงต้องเผชิญกับสถานการณ์ขาดแคลนหนังสือและนักวิชาการอิสลาม ทั้งการแปลที่ไม่ชัดเจน และการใช้คำอธิบายก็ไม่มีมูล โดยในภาษาจีนเรียกปรากฏการณ์ครั้งนี้ว่า 經文匱乏, 學人寥落 หมายถึง ภาวะขาดแคลนตำราและนักวิชาการ (Yu and Lei, 2001, p. 513)

กระทั่งในรัชสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิวันลี่ (Wanli Emperor, 萬曆 ค.ศ. 1572–1620) ณ มณฑลส่านซี นักวิชาการมุสลิมหุย ชื่อว่า หู่ เต็งโจว ได้ตอบสนองวิกฤติการณ์ดังกล่าวด้วยกระบวนการที่ปราศจาก

¹ ท่านศาสนทูตมุฮัมมัดเคยสั่งให้กลุ่มมุสลิมที่อพยพไปยังหะบะชะฮ์สองครั้ง กลุ่มที่อพยพครั้งแรก นำโดยท่านอุซมาน อิบน์อัฟฟาน พร้อมกับกลุ่มมุสลิมทั้งหมด 15 ท่าน (บุรุษ 11 ท่าน สตรี 4 ท่าน) ส่วนการอพยพครั้งที่สอง นำโดยท่านญะฮ์ฟัร อิบน์ อับดุลลิล พร้อมกับกลุ่มมุสลิมบุรุษ 82 ท่าน เพื่อหลีกเลี่ยงจากภัยคุกคามที่นครมักกะฮ์ (Al-Sandi, 2008, pp. 214)

² ท่านศาสนทูตมุฮัมมัดเคยทำสนธิสัญญากับกลุ่มพหุเทวนิยมในนครมักกะฮ์และชนเผ่าชาวยิวรอบนครมาดีนะฮ์ เพื่อหลีกเลี่ยงจากการเผชิญหน้าทางทหาร

³ ท่านศาสนทูตมุฮัมมัดเคยให้อภัยแก่กลุ่มพหุเทวนิยมในนครมักกะฮ์ทั้งหมด ในวันที่สามารถพิชิตนครมักกะฮ์

⁴ ปรากฏในหนังสือบันทึกพระวจนะของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด ฉบับของดิรมิซียะระบุว่า ท่านศาสนทูตมุฮัมมัดได้สั่งให้เด็กหนุ่มชื่อ เซด อิบนาฮาบิต เรียนภาษาของชาวยิว (ตัวบทภาษาอาหรับ: وَرَبِّي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَتَعَلَّمَ لَهُ كَلِمَاتٍ مِنْ كِتَابِ يَهُوּ) ซึ่งในเวลาต่อมาเซด ได้ก้าวขึ้นมาเป็นราชเลขาในการในพระองค์ ท่านศาสนทูตมุฮัมมัด และเป็นผู้ที่ได้รับคำสั่งให้ทำหน้าที่บันทึกคัมภีร์อัลกุรอาน (Al-Tirmidhi, 2000)

ความรุนแรง โดยได้สร้างระบบการศึกษาที่เรียกว่า จิงถัง เจียววี่ (Jingtang Jiaoyu, 經堂教育) ซึ่งระบบการศึกษานี้เกิดจากการที่เขาได้พยายามแปลตำราอิสลามศึกษาจากภาษาอาหรับและภาษาเปอร์เซียมาเป็นภาษาจีน และพยายามอธิบายคำสอนอิสลามผ่านจริยธรรมของขงจื้อเพื่อให้มุสลิมหุยกกลับมาสนใจในคุณค่าของคำสอนอิสลาม ตลอดจนเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับศาสนาอิสลามได้ดำรงอยู่ต่อไปในอาณาจักรจีนที่พลเมืองส่วนใหญ่ไม่ใช่มุสลิม ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า หู่ เต็งโจว เป็นนักวิชาการอิสลามที่มีความสำคัญต่อทั้งประวัติศาสตร์อิสลามในจีน และพัฒนาการเกี่ยวกับสำนักคิดฮานาฟี⁵ (The Hanafi school, **الْمَذْهَبُ الْحَنَفِيّ**) เนื่องจากภูมิหลังของ หู่ เต็งโจว เขาได้ยึดถือตามสำนักคิดฮานาฟีอย่างเคร่งครัดและดำเนินการสร้างระบบการศึกษานี้ขึ้นมาเพื่อเป็นรากฐานให้กับมุสลิมจีนเกิดเป็นอัตลักษณ์ของตนเองผ่านสำนักคิดฮานาฟี (Yu and Lei, 2001, p.513) อีกทั้งคำว่า 阿·布·哈·尼·法 (อบูฮานีฟา) ซึ่งหมายถึงอิหม่ามอบูฮานีฟะฮ์ (Abu Hanifa, ค.ศ. 699- 767) ได้ถูกปรากฏในจารึกบนหลุมฝังศพของเขาถึง 3 ครั้ง การฟื้นฟูสำนักคิดฮานาฟีในจีนของ หู่ เต็งโจว จึงกลายเป็นพื้นฐานที่สำคัญของมุสลิมหุยกทั้งในจีน พม่า⁶ และไทย⁷ แม้ว่าพวกเขาจะย้ายถิ่นฐานออกจากต้นทาง ทว่าพวกเขายังคงยึดมั่นในสำนักคิดฮานาฟีมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาถึงมุสลิมหุยกที่มีบทบาทในราชวงศ์หมิงส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปยังมุสลิมหุยก เช่น ผลงานของสิทธิพล เครือรัฐติกาล ในบทความ “มรดกของเจิ้งเหอในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ที่ศึกษาบทบาททางทหารของเจิ้งเหอ (Zheng He ค.ศ. 1371–1435) ผลงานของ Kristian Petersen ในบทความ “*The Heart of Wang Daiyu’s Philosophy: The Seven Subtleties of Islamic Spiritual Physiology*” ที่ศึกษาถึงปรัชญาของหวัง ไตหยู (Wang Daiyu, 王岱輿 ค.ศ. 1584–1670) และผลงานของ Sachiko Murata ในหนังสือ “*The Sage Learning of Liu Zhi: Islamic Thought in Confucian Terms*” ที่ศึกษาถึงมุมมองของชีคศอลิห์ ลิวซี⁸ (Liu Zhi, 劉智 ค.ศ. 1669–1764) เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาอิสลามและลัทธิขงจื้อ (Li Gang, 2021) ขณะที่งานศึกษาเกี่ยวกับ หู่ เต็งโจว ทั้งในแวดวงวิชาการตะวันตกและไทยยังมีค่อนข้างน้อย ดังนั้นบทความฉบับนี้จะศึกษาและนำเสนอถึงภูมิหลังของ หู่ เต็งโจว (Hu Dengzhou, 胡登洲 ค.ศ. 1522–1597) นักวิชาการผู้ทรงอิทธิพลทางความคิดของมุสลิมหุยก และเนื้อหาของระบบการศึกษาจิงถัง ซึ่งใช้วิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่มุ่งเน้นการศึกษาจากเอกสารภาษาจีนและเอกสารภาษาอาหรับเป็นหลักเพื่อให้ได้ข้อมูลจากมุมมองของนักวิชาการอิสลามและนักวิชาการจีนเป็นสำคัญ ร่วมกับการศึกษาเอกสารชั้นรอง เช่น บทความภาษาอังกฤษ มาช่วยเสริมในบางประเด็นผ่านการนำเสนอที่แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) วิฤติการณ์ชุมชนมุสลิมจีนในยุคราชวงศ์หมิง 2) ประวัติของ หู่ เต็งโจว 3) เนื้อหาของระบบการศึกษาจิงถัง เจียววี่ และ 4) ผลของการสร้างระบบการศึกษาจิงถัง

⁵ สำนักคิดฮานาฟีเป็นสำนักคิดหนึ่งในสี่สำนักคิดทางนิติศาสตร์อิสลามของนิกายซุนนี เป็นสำนักคิดที่เก่าที่สุดและมีอิหม่ามอบูฮานีฟะฮ์ เป็นผู้วางรากฐานทฤษฎีทางนิติศาสตร์อิสลาม ซึ่งเผยแพร่ได้รับการเผยแพร่โดยลูกศิษย์ของเขาสองท่าน คือ อบูยูซุฟ อัลอันศอรีย์ (729–798) และมุฮัมมัด อัชชัยบานี (750–805) นอกจากนี้สำนักคิดฮานาฟีมักจะเป็นสำนักคิดที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐอิสลามในอดีตมาตลอด เช่น อาณาจักรอับบาซียะฮ์ อาณาจักรซามะนัควะฮ์ และอาณาจักรออตโตมาน

⁶ มุสลิมหุยกในพม่า ถูกเรียกว่า ปันเทย์ มาจากภาษาพม่าคำว่า ปา-ติ โดยชาวพม่าใช้เรียกมุสลิมหุยกที่มาจากมณฑลยูนนาน (Atwill, 2005)

⁷ ชาวมุสลิมหุยกที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือของประเทศไทยถูกเรียกว่า จีนฮ่อ หรือมุสลิมฮ่อ (Suchart Setthamalee, 2010)

⁸ ชื่อมุสลิมคือ ศอลิห์ และชื่อจีนคือ ลิวซี งานเขียนของเขาส่วนใหญ่เน้นการอธิบายถึงสถานะของพระเจ้าเทียบเคียงกับลัทธิขงจื้อเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับผู้สนใจในอิสลามและมุสลิมจีนบางส่วนที่ทอดทิ้งคำสอนอิสลาม โดยเขายึดหลักในกระบวนการอธิบายตามสำนักคิดมาตุรีตียะฮ์ (Zhang, Wan Xin & Jan Al Azhari, 2021)

1. วิถีชีวิตการของชุมชนมุสลิมหุยในยุคราชวงศ์หมิง

อิสลามเป็นศาสนาของชนกลุ่มน้อยในจีนมาโดยตลอด ชาวมุสลิมในจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานและเข้าสู่การเป็นประชากรภายใต้ข้อบังคับของราชวงศ์ถัง (Tang, 唐 ค.ศ. 618–907) และราชวงศ์ซ่ง (Song, 宋 ค.ศ. 960–1279) จนมาสู่การกระจายตัวไปทั่วประเทศจีนในฐานะผู้ช่วยของราชวงศ์หยวน (Yuan, 元朝 ค.ศ. 1271–1368) และท้ายที่สุดลงเอยด้วยการผสมผสานกับวัฒนธรรมชาวฮั่นที่เป็นวัฒนธรรมจีนกระแสหลัก ซึ่งปรากฏชัดในช่วงราชวงศ์หมิง (Ming, 大明 ค.ศ. 1368–1644) และราชวงศ์ชิง (Qing, 大清 ค.ศ. 1636–1912)

ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมุสลิมหุยที่เก่าแก่ที่สุดมีถิ่นฐานอยู่ในเมืองซีอาน มณฑลส่านซี ดังนั้นการศึกษามุสลิมหุยในพื้นที่ดังกล่าวจะสามารถแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทั้งหมดในการสร้างอัตลักษณ์ของมุสลิมหุยทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพบว่า บรรพบุรุษของชุมชนมุสลิมหุยในเมืองซีอาน คือชาวมุสลิมอาหรับและเปอร์เซียที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นพ่อค้าและทหารในสมัยราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ่ง โดยทางราชสำนักจีนในยุคดังกล่าวได้จัดการกับมุสลิมหุยเหมือนกับชาวต่างชาติอื่น ๆ และจัดให้พวกเขาอยู่ในกลุ่มพ่อค้าต่างชาติ (Fanshang/Hushang, 蕃商/胡商) ซึ่งห้ามไม่ให้พวกเขาหลอมรวมเข้ากับสังคมของจีน แต่สามารถแสดงออกทางวัฒนธรรมได้อย่างสมบูรณ์ (Chang, 1987)

จนกระทั่งในราชวงศ์หยวน ชาวมุสลิมหุยได้ถูกยกระดับจากชาวต่างชาติมาสู่การเป็นพลเมืองของจีน ในช่วงแรกชาวมุสลิมหุยทำหน้าที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างวัฒนธรรมจีนและอิสลามในแผ่นดินจีน โดยพันธกิจหลักของชาวมุสลิมหุยคือการรักษาความสมบูรณ์ทางชาติพันธุ์และยืนยันสถานะของพวกเขาในฐานะผู้อยู่อาศัยโดยชอบธรรมในแผ่นดินจีน ทั้งนี้ ผลงานทางวิชาการของชาวมุสลิมหุยในช่วงราชวงศ์หยวนส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับดาราศาสตร์ ปรัชญา วิทยาศาสตร์ และการแพทย์ โดยเห็นได้จากหลักฐานการก่อตั้งของสถาบันต่าง ๆ ได้แก่ สถาบันดาราศาสตร์อิสลาม (Huihui Sitian Jian, 回回司天監) สถาบันทางการแพทย์ (Xiyu Yiyao Si, 西域醫藥司) และที่สำคัญคือสถาบันอิสลามแห่งราชสำนักหยวน (Huihui Guozixue, 回回國子學) ก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1289 เพื่อสอนภาษาอิสติฟี (Yisitifei Wen, 亦思替非文)⁹ และภาษาเปอร์เซีย เนื่องจากราชสำนักหยวนมองว่าภาษาเหล่านี้เป็นภาษาที่มีความสำคัญในทางการทูตและใช้ในการติดต่อราชการ (Qiu, 1996, p. 290) ผลทำให้ในช่วงราชวงศ์หยวน ชาวมุสลิมหุยยังคงสามารถรักษาและสืบทอดคำสอนของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการขยับสถานะทางสังคมได้สูงขึ้น แต่บริบทโดยรอบของชาวมุสลิมหุยยังคงมีความย้อนแย้งกัน กล่าวคือ แม้ศาสนาอิสลามในจีนจะแผ่ขยายเป็นวงกว้าง แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความรู้สึกเกลียดชังต่อชนกลุ่มใหญ่ในจีนอย่าง ชาวฮั่น ซึ่งความเกลียดชังนี้ส่งผลให้เกิดบรรยากาศแห่งความขัดแย้งในช่วงราชวงศ์หมิง สาเหตุเพราะชาวฮั่นส่วนใหญ่ยังคงมองว่ามุสลิมหุยเป็นผู้ร่วมมือกับพวกมองโกลในการรุกรานจีน หรือเรียกว่า เซมู (Semu, 色目人) และแม้ว่ามุสลิมหุยจะไม่ใช่อุปการโดยตรงดังเช่นชาวมองโกล แต่ก็ไม่ได้ได้รับความไว้วางใจจากราชสำนักหมิง จึงทำให้ชุมชนมุสลิมหุยได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ทั้งจากนโยบายของราชสำนักหมิงและปัญหาภายในชุมชนมุสลิมหุยที่ขาดแคลนทั้งตำราอิสลามศึกษาและนักวิชาการอิสลาม (Wang, 2022) ดังนั้นผู้เขียนจึงได้สรุปวิถีชีวิตของมุสลิมหุยในช่วง

⁹ ภาษาอิสติฟี หมายถึงภาษาที่ราชสำนักหยวนใช้เรียก ภาษาอาหรับ โดยมาจากภาษาอาหรับ คำว่า มุสฏอฟา (مصطفى) ซึ่งเป็นฉายานามของศาสนทูตมุฮัมมัด

ราชวงศ์หมิงที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายของทางราชสำนัก และวิกฤติที่เกิดขึ้นภายในชุมชนมุสลิมหุยเอง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 วิกฤติที่เกิดขึ้นจากนโยบายของราชสำนักหมิง

จูหยวนจาง หรือสมเด็จพระจักรพรรดิหงอู่ (Hongwu Emperor, 洪武帝 ค.ศ. 1368–1398) ผู้ก่อตั้งราชวงศ์หมิงต้องการทำให้ “มุสลิมในจีน” ปรับตัวมาเป็น “มุสลิมจีน” พระองค์ได้ส่งเสริมนโยบาย จินาวิวัตน์ (Sinicization)¹⁰ อย่างจริงจังหลังจากสถาปนาราชวงศ์หมิง เช่น การตั้งชื่อจะต้องใช้ชื่อเป็น ภาษาจีน สื่อสารกันด้วยภาษาจีน และแต่งกายตามวัฒนธรรมของจีน ทั้งนี้นโยบายจินาวิวัตน์ที่กล่าวมา ข้างต้นถือเป็นการบังคับชนกลุ่มน้อยในรัฐให้ยอมรับในวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ และเพื่อป้องกันการเพิ่มขึ้น ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ จึงได้บังคับใช้ผ่านกฎหมายพิเศษเพื่อการกลืนกลายทางชาติพันธุ์ (Fathil, 2019) โดยเฉพาะกับชาวมองโกลและชาวมุสลิมหุย ดังที่ปรากฏในประมวลกฎหมายราชวงศ์หมิง (Ming Law, 大明律) ว่า

ชาวมองโกลหรือเซมู (Semu, 色目人) จะได้รับการอนุญาตแต่งงานกับชาวฮั่น
เท่านั้น พวกเขาจะไม่ได้รับอนุญาตให้แต่งงานกันระหว่างพวกเขา ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกลง
โทษ 80 ครั้ง ชายและหญิงจะตกเป็นทาสของราชสำนัก (Liu, 1998, p.65)

นอกจากนี้ กระบวนการจินาวิวัตน์ได้ลดบทบาทของมัสยิดเหลือไว้แค่การบริหารจัดการเรื่องพิธีกรรม ทางศาสนาเท่านั้น และกำหนดให้แต่ละมัสยิดมีผู้ดูแลสามคน (San Zhangjiao Zhi, 三掌教制)¹¹ ประกอบด้วย ญิมามู (Yimamu, 伊瑪目) ทำหน้าที่เป็นผู้นำละหมาด หัยตฺยิบู (Haituibu, 海推布) ทำหน้าที่เทศนาประจำวันศุกร์ และมูอฺจจิน (Muanjin, 穆安津) ทำหน้าที่ประกาศเชิญชวนให้มุสลิมปฏิบัติ ศาสนกิจตามเวลา ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ผู้ดูแลมัสยิดทั้งสามคนเป็นข้าราชการที่สังกัดอยู่ในกระทรวงพิธีกรรม (Li bu, 禮部) และต้องสวมเครื่องแบบของทางราชการ รวมถึงการที่พวกเขาได้รับผลประโยชน์จากรัฐโดยตรง (Li Gang, 2021, p.49) การสืบทอดตำแหน่งทั้งสามดังกล่าวนี้จะถูกถ่ายทอดผ่านบุตรหลานและเครือญาติ เท่านั้น ทำให้ผลกระทบจากนโยบายนี้นอกจากผลประโยชน์ที่ถูกจำกัดไว้สำหรับชนชั้นนำของมุสลิมหุย บางส่วนแล้ว การศึกษาก็ถูกถ่ายทอดภายในครอบครัว ไม่ได้มีสถาบันการศึกษาอิสลามที่เป็นระบบ (Liu, 2007) และที่แย่ไปกว่านั้น คือ บางมัสยิดมีความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ระหว่างผู้ดูแลมัสยิดทั้งสาม ตำแหน่ง ทำให้พวกเขาไม่ได้พยายามสร้างความก้าวหน้าให้กับชุมชนของตนเอง และบางครั้งก็มีการการฝ่าฝืน ต่อหลักการศาสนาอิสลามเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ส่วนตัว (Ma, 1988, p. 430)

นอกจากนี้นโยบายทางด้านเศรษฐกิจของราชสำนักหมิงคือการเข้มงวดต่อการประมงและการขนส่ง ทางทะเล เช่น ปี ค.ศ. 1394 ห้ามพลเมืองบริโกลและจำหน่ายสินค้าที่มาจากต่างประเทศ ปี ค.ศ. 1404 ห้ามประชาชนครอบครองหรือสร้างเรือส่วนตัวและห้ามเอกชนส่งออกสินค้าทางทะเลเกือบสองศตวรรษ และที่ ย่ำแย่กว่านั้นคือ การห้ามประกอบอาชีพประมงระหว่างปี ค.ศ. 1384-1437 นอกจากนี้ยังห้ามไม่ให้พลเมือง ติดต่อกับชาวต่างชาติ หากฝ่าฝืนจะถูกจำคุกเป็นเวลา 17 ปี (Siu, 2022) ซึ่งผลจากนโยบายดังกล่าว ทำให้ มุสลิมหุยถูกจำกัดพื้นที่ไม่สามารถเดินทางไปทำการค้าขายหรือศึกษาคำสอนอิสลามในต่างประเทศได้ รวมถึง

¹⁰ สมเด็จพระจักรพรรดิหงอู่ใช้คำว่า 轉相化導 ซึ่ง Yu Zhengui (1996, pp.115) อธิบายว่าเป็นการใช้หลักทฤษฎีจื๊อเป็นกลไกที่สำคัญในการ หลอมรวมให้ชนกลุ่มน้อยยอมจำนนต่อราชสำนักหมิงและละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมของพวกเขา

¹¹ ระบบผู้ดูแลมัสยิดสามคน (三掌教制) สามารถเทียบได้กับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในประเทศไทยที่มี “อิหม่าม” ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำศาสนา อิสลามประจำมัสยิด “คอเต็บ” ที่ทำหน้าที่เป็นผู้แสดงธรรมประจำมัสยิด และ “บิหลัน” ที่ทำหน้าที่ประกาศเชิญชวนให้มุสลิมปฏิบัติศาสนกิจตามเวลา

กลุ่มพ่อค้าและนักวิชาการจากโลกมุสลิมอื่น ๆ ก็ไม่สามารถเดินทางเข้ามาปฏิสัมพันธ์ได้อย่างในอดีตที่ผ่านมา

1.2 วิถีการสืบทอดคำสอนอิสลามภายในชุมชนมุสลิมหุย

แม้ว่าชาวมุสลิมหุยจะเผชิญกับสถานการณ์ที่ถูกกลืนกลายทางชาติพันธุ์จากนโยบายของราชสำนักหมิง แต่เมื่อพิจารณาในด้านประชากรของชาวมุสลิมหุ้ยยังคงเป็นพลเมืองมุสลิมในจีนที่มีจำนวนมาก และกระจายตัวอยู่ทุกพื้นที่ของแผ่นดินจีน¹² ดังที่ปรากฏในงานวิจัยของเหอ เหยียน ที่นำเสนอว่ามีชาวมุสลิมหุ้ยในยุคราชวงศ์หมิงประมาณ 150,000-160,000 คน ตั้งถิ่นฐานในแผ่นดินจีน อันเป็นผลจากการที่พวกเขาแต่งงานกับชาวฮั่นทำให้จำนวนประชากรของชาวมุสลิมหุ้ยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก (He, 1992, p. 52) สอดคล้องกับงานวิจัยของดิลลอน (Dillon, 1999) ที่ได้กล่าวว่า ชาวมุสลิมหุ้ยกระจัดกระจายไปทั่วประเทศจีน ส่วนใหญ่พื้นที่ที่พวกเขาตั้งถิ่นฐานจะถูกห้อมล้อมด้วยชาวฮั่น แต่พวกเขาดำรงไว้ด้วยการสร้างชุมชนขึ้นมาใหม่ และสิ่งนี้ยังสะท้อนถึงข้อสังเกตของ มัตเตโอ ริชชี¹³ ที่ว่า มุสลิมในจีนมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง พวกเขามีจำนวนมากจนสามารถสร้างครอบครัวได้หลายพันครอบครัว ซึ่งตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายในเกือบทุกมณฑลของประเทศจีน (Matteo, 1953, p. 107)

อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของนักวิชาการหลิวไต้วิเคราะหว่า การกระจายตัวของมุสลิมหุ้ยออกเป็นชุมชนเล็ก ๆ ถือเป็นผลกระทบจากนโยบายทางเศรษฐกิจของราชสำนักหมิงที่เข้มงวดโดยเฉพาะบริเวณท่าเรือส่งออกสินค้า ทำให้มุสลิมหุ้ยที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าต้องเปลี่ยนอาชีพไปเป็นเกษตรกรและโยกย้ายถิ่นฐานไปยังมณฑลต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อพวกเขากลายเป็นชุมชนเล็ก ๆ ที่ถูกห้อมล้อมด้วยชาวฮั่น จึงเป็นเรื่องยากที่จะสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทั้งในด้านสาธารณูปโภค การศึกษา และเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในด้านการศึกษาคำสอนอิสลามที่แต่ละชุมชนมีบุคลากรไม่เพียงพอ (Liu, 2007) และผลจากการที่ราชสำนักหมิงเข้ามาควบคุมผู้ดูแลมัสยิดทั้งสามตำแหน่งให้เข้าสู่ระบบราชการสังกัดอยู่ในกระทรวงพิธีกรรมดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ยังเป็นปัจจัยที่มีส่วนผลักดันให้เกิดความขัดแย้ง และฝ่าฝืนต่อหลักการศาสนาอิสลามเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ส่วนตัว ดังตัวอย่างของ เจ้าหน้าทีซาซี (Sachi, 薩奇) หลานชายของนักวิชาการมุสลิมชื่อดัง ซะอ์ดูลลอฮ์ (Sadula, 薩都剌) เขาได้จัดพิธีศพแม่ของเขาด้วยธรรมเนียมของลัทธิขงจื้อ เพื่อโอ้อวดความมั่งคั่งและสถานะทางสังคมของเขา (Yang and Yang, 2001) นอกจากนี้ การที่คำสอนอิสลามค่อย ๆ หายไปยังเป็นผลมาจากวิถีการสืบทอดที่ล่าช้าในช่วงราชวงศ์หมิง ดังที่ชีคหม่า ชุนยี่ ได้อธิบายวิถีการถ่ายทอดคำสอนอิสลามในช่วงราชวงศ์หมิงว่า การสืบทอดคำสอนอิสลามในจีนมีมาตั้งแต่ราชวงศ์ถัง ซึ่งเป็นเวลาหลายร้อยปีที่อาศัยเพียงการสืบทอดปากเปล่าและอาศัยการจดจำเป็นหลัก ไม่มีการแปลจากภาษาอาหรับ-เปอร์เซียเป็นภาษาจีน เนื่องจากผู้รู้ด้านอิสลามศึกษาในยุคสมัยนั้นยังไม่เชี่ยวชาญในภาษาจีน ดังนั้นจึงเป็นข้อสังเกตได้ว่าความอยู่รอดของอิสลามศึกษา รวมทั้งพัฒนาการของศาสนาอิสลาม คือการที่มุสลิมหุ้ยได้ปฏิสัมพันธ์กับโลกมุสลิม การที่ชาวมุสลิมหุ้ยสามารถเดินทางไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ของโลกมุสลิมได้อย่างเสรีอาจทำให้เกิดการเสริมสร้างบุคลากรที่เชี่ยวชาญด้านอิสลามเพิ่มขึ้นได้ง่ายและไม่จำเป็นต้องมีการศึกษาที่เป็นระบบภายในพื้นที่ จนกระทั่งช่วงราชวงศ์หมิงที่ต้องเผชิญกับนโยบายที่การเข้มงวดการเดินทางและการขนส่งทางทะเล (Ma Chunyi, 1931)

¹² ในค.ศ. 2020 ชาวมุสลิมหุ้ยยังคงเป็นมุสลิมที่มีประชากรมากเป็นอันดับหนึ่งในประเทศจีน โดยมีประชากรจำนวน 8,291,749 คน เฉลี่ย 46% ของมุสลิมในประเทศจีน (Pew Research Center, 2023)

¹³ บาทหลวงจากคณะเยซุอิต (Jesuits) ชาวอิตาลี และเป็นหนึ่งในผู้ก่อตั้งคณะเผยแผ่ศาสนาเยซุอิตในจีนที่ได้เดินทางไปจีนในรัชสมัยของสมเด็จพระจักรพรรดิวันลี่ (Wanli Emperor, 萬曆 ค.ศ. 1572-1620)

นอกจากนี้การศึกษายังพบว่านักวิชาการอิสลามในช่วงราชวงศ์หมิงต่างมีข้อบกพร่องในการสื่อสารภาษาจีน ซึ่งกลายเป็นช่องว่างขนาดใหญ่ระหว่างรุ่นที่ไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้ เนื่องจากมุสลิมหลายรุ่นใหม่ต่างละทิ้งอัตลักษณ์ดั้งเดิมของตนเอง จากที่เคยใช้ภาษาอาหรับ-เปอร์เซียในการสื่อสารเปลี่ยนมาใช้ภาษาจีนเป็นหลัก จึงทำให้การถ่ายทอดคำสอนอิสลามแบบที่เคยใช้มาตั้งแต่ราชวงศ์ถังนั้นไม่สามารถสร้างบุคลากรที่เชี่ยวชาญด้านอิสลามศึกษาได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยของราชวงศ์หมิง อีกทั้งคุณสมบัติของมุสลิมหลายส่วนใหญ่ก็ไม่สามารถตีความหนังสืออิสลามศึกษาในยุคต้นของอิสลามได้ ตลอดจนสถานการณ์ขาดแคลนหนังสือและนักวิชาการอิสลามศึกษาเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในสังคมมุสลิมจีน ทั้งการแปลที่ไม่ชัดเจนและการเลือกใช้คำอธิบายก็ไม่มีมูลอ้างอิง หรือในภาษาจีนได้เรียกปรากฏการณ์ครั้งนี้ว่า 經文匱乏, 學人寥落 หมายถึง ภาวะขาดแคลนตำราและนักวิชาการ (Yu and Lei, 2001, p.513)

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง นั่นคือความยากของการแปลคำสอนอิสลามที่เป็นภาษาอาหรับมาสู่ภาษาจีนที่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ทั้งในด้านตัวอักษรและรากศัพท์ โดยเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ เช่น เอเชียกลาง¹⁴ เอเชียใต้¹⁵ รวมทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁶ ชาวมุสลิมในพื้นที่เหล่านี้ต่างประยุกต์ใช้ตัวอักษรและหลักไวยากรณ์ของภาษาอาหรับเข้ามาแทนที่อักษรดั้งเดิมของพวกเขาเพื่อยังคงรักษาความบริสุทธิ์ของคำสอนอิสลาม ทำให้การถ่ายทอดคำสอนอิสลามในภูมิภาคอื่น ๆ ดังกล่าวจึงมีปัญหาและอุปสรรคน้อยกว่าเมื่อเทียบกับสถานการณ์ในการแปลคำสอนอิสลามมาสู่ภาษาจีนที่มุสลิมเผชิญในช่วงของราชวงศ์หมิง เนื่องจากการแปลจำเป็นต้องตระหนักถึงความบริสุทธิ์ของคำสอนอิสลาม และความสอดคล้องกันในภาษาจีน ผู้ที่แปลนอกจากจะต้องมีความเชี่ยวชาญในหลักไวยากรณ์ของทั้งภาษาอาหรับและภาษาจีนแล้ว ยังต้องมีความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับวัฒนธรรมต้นทางของทั้งสองภาษาด้วย

ดังนั้นปรากฏการณ์ “ภาวะขาดแคลนตำราและนักวิชาการ” จึงเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากวิกฤติที่เกิดขึ้นจากนโยบายของราชสำนักหมิงและวิกฤติของการสืบทอดคำสอนอิสลามภายในชุมชนมุสลิมหลาย ซึ่งปรากฏการณ์นี้ได้ดำเนินมาจนถึงกระทั่งในรัชสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิวันลี่ (Wanli Emperor, 萬曆 ค.ศ. 1572–1620) ที่ได้มีชาวมุสลิมผู้คงแก่เรียนท่านหนึ่ง ณ มณฑลส่านซี ชื่อว่า หู่ เต็งโจว มองว่าวิกฤติที่ชุมชนมุสลิมในจีนเผชิญอยู่นั้นควรต้องได้รับการแก้ไข

2. ประวัติของ หู่ เต็งโจว

หู่ เต็งโจว (Hu Dengzhou, 胡登州 ค.ศ. 1522–1597) มีชื่อภาษาจีนอย่างเป็นทางการว่า หมิง ฟู่ (Mingpu, 明普) และมีชื่อภาษาอาหรับคือ มุหัมมัด อิลยาส (Muhumad Ilyas, محمد إلیاس) ซึ่งเติบโตมาในครอบครัวพ่อค้าที่มีฐานะร่ำรวยและค่อนข้างเคร่งศาสนา อาศัยอยู่ในเมืองเสียนหยาง (咸陽市) มณฑลส่านซี ในช่วงวัยเด็กเขาได้รับการศึกษาเกี่ยวกับลัทธิขงจื๊อเช่นเดียวกับเด็กชาวมุสลิมหลายคนอื่น ๆ ตามนโยบายของราชสำนักหมิง (Zhang, 2021)

¹⁴ การเข้ามาของศาสนาอิสลามช่วงศตวรรษที่ 7-9 ในเอเชียกลางส่งผลให้อักษรเปอร์เซียถูกแทนที่ด้วยอักษรอาหรับ หนังสือของนักวิชาการอิสลามเชื้อสายเปอร์เซียส่วนใหญ่จะใช้ถ่ายทอดเป็นภาษาเปอร์เซียผ่านอักษรภาษาอาหรับ (Lapidus, 2012 p. 256)

¹⁵ การเข้ามาของศาสนาอิสลามในเอเชียกลางส่งผลให้อักษรเทวนาครีถูกแทนที่ด้วยอักษรอาหรับ โดยเฉพาะในช่วงของราชวงศ์โมกุลที่อักษรอาหรับถูกนำมาใช้เป็นภาษาของทางราชการ (Rahman, 2011)

¹⁶ ช่วงศตวรรษที่ 19-20 หนังสือยาวี หรือกิตาบยาวี กลายเป็นกลไกที่สำคัญในเผยแพร่และถ่ายทอดคำสอนอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Rozali, 2015) แม้กระทั่งนักวิชาการอิสลามในภาคกลางของประเทศไทย สังเกตจากผลงานหนังสือชื่อ “رسالة السنين في الرد على المبتدعين الوهابيين” ที่เขียนโดยท่านกูรูมูฏอฟา การ์มี (บิดาของจุฬาราชมนตรีแช่ม พรหมยงค์)

เมื่อเติบโตขึ้น หู่ เต็งโจว ได้ข้ามแม่น้ำเหว่ยทางเรือเพียงลำพังทุกวันเพื่อไปศึกษาอิสลามศึกษาที่บ้านของ เกา ชิซู (Gao Shizu, 高師祖) ปราชญ์มุสลิมประจำท้องถิ่น ทั้งนี้ หู่ เต็งโจว ได้ประกอบอาชีพค้าขายควบคู่ไปกับการศึกษาอิสลาม และพยายามที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับวงการวิชาการอิสลามในจีน แต่ก็ล้มเหลวหลายครั้ง กระทั่งอายุได้ 50 ปี หู่ เต็งโจว ก็เดินทางไปยังปักกิ่ง และได้พบกับซิคคนหนึ่งซึ่งเดินทางมาพร้อมกับคณะทูตจากรัฐสุลต่านทางตะวันตก ซึ่งผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นอาณาจักรข่านแห่งบุคอรอ (Khanate of Bukhara ค.ศ. 1500–1785) หรือ ราชวงศ์ซัยบานีเย่ เชื่อสายของเจงกิสข่าน¹⁷ โดยพิจารณาจากข้อมูลที่พบในเอกสารหมิงสื่อลู่ (Ming Shi-lu, 明實錄) ที่บันทึกการปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรข่านแห่งบุคอรอกับราชวงศ์หมิงนั้นได้เกิดขึ้นมาตลอดช่วงต้นศตวรรษที่ 16 สอดคล้องกับข้อมูลทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้เคียงกันระหว่างเอเชียกลางกับจีน ที่พบว่าหลุมฝังศพของมุสลิมในจีนส่วนใหญ่มีการจารึกชื่อนิสบา¹⁸จากเมืองบุคอรอและเอเชียกลาง (Masaki Mukai, 2016)

ซิคในคณะทูตท่านนี้มีหนังสือมะกอมัต (Mugamate, 母噶麻忒) ติดตัวมาด้วย โดยหนังสือมะกอมัตเป็นหนังสือเกี่ยวกับภาษาศาสตร์และสำนวนโวหาร ซึ่งเป็นหนังสือในรูปแบบวรรณกรรมร้อยกรองภาษาอาหรับที่มีความซับซ้อนต้องอาศัยผู้ที่มีความเชี่ยวชาญภาษาอาหรับเป็นผู้สอน ต่อมาหนังสือมะกอมัตนี้จึงกลายเป็นแม่แบบสำหรับผู้ที่ต้องการจะเข้าใจภาษาอาหรับในพื้นที่เอเชียกลาง¹⁹ เมื่อ หู่ เต็งโจว ได้เห็นหนังสือเล่มดังกล่าวจึงมีความสนใจและพยายามขอให้ซิคสอนเขาเกี่ยวกับหนังสือนี้ แต่เนื่องจากซิคต้องปฏิบัติภารกิจทางการทูต ณ สถานที่อื่น ๆ ในประเทศจีน พวกเขาทั้งสองจึงตกลงกันว่า จะพบกันใหม่อีกครั้งปีให้หลัง หู่ เต็งโจว รับผิดชอบเรื่องธุรกิจของเขา และมารอซิคที่ปักกิ่ง โดยในระหว่างที่รอซิคเขาได้เชิญนักวิชาการจีนศึกษามาสอนหนังสือซ่ง (Songs, 詩)²⁰ หนังสือซางซู (Shangshu, 尚書)²¹ และหนังสือเกี่ยวกับลัทธิขงจื๊อใหม่ (Xing li zhi xue, 性理之學)²² ทั้งนี้การที่เขามีพื้นฐานเกี่ยวกับลัทธิขงจื๊อตั้งแต่เด็ก เขาใช้เวลาเพียง 100 วันในการศึกษาก็สามารถบรรลุปทเรียนดังกล่าวได้ จากผลการศึกษาก็เห็นได้ว่า หู่ เต็งโจว ได้ตระหนักถึงวิกฤติที่เกิดขึ้นจากนโยบายของราชสำนักหมิงและวิกฤติของการสืบทอดคำสอนอิสลามภายในชุมชนมุสลิมหุย ซึ่งได้กลายมาเป็นปรากฏการณ์ “ภาวะขาดแคลนตำราและนักวิชาการ” เขาเข้าใจถึงสาเหตุของวิกฤตินี้ว่าเป็นผลมาจากช่องว่างระหว่างอิสลามศึกษาและวัฒนธรรมกระแสหลักของสังคมจีน โดยจะสังเกตว่า หู่ เต็งโจว เริ่มต้นจากการศึกษาทั้งตำราที่อธิบายถึงหลักศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อเพื่อความเข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อวัฒนธรรมกระแสหลักของสังคมจีน (Zhao, 1989, p. 26)

ต่อมา หู่ เต็งโจว บังเอิญได้พบสำเนาหนังสือมะกอมัต และได้เริ่มพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับหนังสือเล่มนี้ด้วยตนเองก่อนที่จะมาถึงที่ปักกิ่ง เมื่อซิคมาถึงก็ได้เริ่มการสอนอยู่ในปักกิ่งเป็นเวลา 20 วัน ต่อมาคณะทูตและซิคต้องกลับไปยังภูมิลำเนาของพวกเขา หู่ เต็งโจว ได้ติดตามไปด้วยเช่นเดียวกัน และแยกทางกันที่เมืองเจียยวี่กวน (Jiayuguan, 嘉峪關) หลังจากที่ได้เรียนกับซิคทำให้ หู่ เต็งโจวมีความเชี่ยวชาญ

¹⁷ สืบทอดมาจาก ชิบาน หรือซัยบาน บุตรของโจชิ ซึ่งเป็นบุตรคนโตของเจงกิสข่าน

¹⁸ นิสบา หรือ นิสบะฮ์ (Nisba) ในภาษาอาหรับเขียนว่า نسبة เป็นชื่อประเภทหนึ่งที่ถูกใช้ในวัฒนธรรมมุสลิม ซึ่งจะตั้งขึ้นมาเพื่อระบุถึงถิ่นฐานเดิม หรือตระกูล

¹⁹ ระบบการศึกษาปอเนาะในพื้นที่จังหวัดปัตตานีได้ใช้วรรณกรรมร้อยกรองอย่างเช่น หนังสืออัลฟิยะฮ์ (Al-Fiyya, ألفية ابن مالك) หรือในภาษามลายูถิ่นเรียกว่า มะตันอัลฟิยะฮ์ เป็นตำราหลักในการศึกษาภาษาอาหรับเช่นเดียวกัน (Madmarn, 2002)

²⁰ บทกวีเก่าแก่ที่มีเนื้อหาทั้งบทสวดและเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม ชาวฮั่นเชื่อว่าประพันธ์ขึ้นโดยขงจื๊อ

²¹ ซางซู 尚書 “เอกสารโบราณ” หรือ “เอกสารถวายพระพร” เป็นหนึ่งในห้าเอกสารโบราณที่ล้ำค่า (Wujing 五經) โดยเนื้อหาเป็นการรวบรวมคำปราศรัยของผู้ปกครองและชนชั้นนำคนสำคัญในอดีต

²² บทสรุปเกี่ยวกับคำสอนของขงจื๊อ ฉบับปรับปรุงและฟื้นฟูใหม่ ซึ่งได้รวบรวมตามคำสั่งของราชสำนักหมิง ภายใต้การนำของกวาง หู (Guang Hu, 胡廣 1369-1418) จากมณฑลเจียงซี

ด้านภาษาอาหรับและทฤษฎีทางอิสลามศึกษามากขึ้น (Wang, 2022) เขาได้เดินทางไปยังตะวันออกกลาง เพื่อทำการค้าขาย ในโอกาสนี้เขาได้พยายามศึกษาจากผู้รู้ต่าง ๆ และได้ซื้อหนังสืออิสลามศึกษาที่มีราคา ค่อนข้างสูง โดยใช้เวลารวบรวมจากการค้าขายเพื่ออ่านและศึกษาใคร่ครวญอยู่กับหนังสือที่เขาได้สะสมไว้ (Zhao, 1989, pp. 1–2) จนตกผลึกและสร้างชุดการอธิบายอิสลามผ่านภาษาจีนเพื่อสร้างเป็นเอกสารการสอน นอกจากนี้ หู่ เต็งโจว ได้เริ่มนำรูปแบบมัตรอะฮ์ของอิสลาม²³ ผสมผสานกับรูปแบบโรงเรียนเอกชนของจีน โดยเริ่มต้นจากการใช้บ้านของเขาเป็นสถานที่ทำการสอนอิสลามศึกษาผ่านภาษาจีน และได้เก็บค่าตอบแทน จากนักเรียนที่มาศึกษากับเขา จนทำให้บ้านของ หู่ เต็งโจว เป็นสถานศึกษาคำสอนอิสลามของชาวมุสลิมหุย ในช่วงเริ่มต้น

3. เนื้อหาของระบบการศึกษาจิงถั่ง เจียวอี้ (Jingtang Jiaoyu, 經堂教育)

ภายหลังจากที่ หู่ เต็งโจว ได้ใช้บ้านของเขาเป็นสถานที่ทำการสอนอิสลามศึกษา ชาวมุสลิมหุยก็เริ่มให้ความสนใจมากขึ้น จนกระทั่งบ้านของ หู่ เต็งโจว เล็กเกินไปสำหรับการรองรับนักเรียนที่เข้ามาเรียนกับเขา จึงจำเป็นต้องย้ายสถานที่สอนไปที่มัสยิด โดยใช้หอเก็บพระคัมภีร์ของมัสยิด ซึ่งเรียกว่า “จิงถั่ง (Jingtang, 經堂)”²⁴ เป็นสถานศึกษา ดังนั้น ระบบการศึกษาที่ หู่ เต็งโจววางรากฐานไว้ จึงเรียกว่า “จิงถั่ง เจียวอี้” ซึ่งเป็นการเรียกตามสถานที่ที่ หู่ เต็งโจว ใช้สอนอิสลามศึกษา (Han, 1998) โดยนักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่าการเกิดขึ้นของระบบการศึกษาจิงถั่ง เจียวอี้ นอกจากจะมาจากความทุ่มเทของ หู่ เต็งโจว แล้ว ยังได้รับการสนับสนุนของชาวบ้านผ่านการบริจาคเพื่อการกุศลในอิสลาม หรือเรียกว่าระบบวากัฟ (Waqf System)²⁵ ด้วยเช่นเดียวกัน (Tsai, 1999, pp. 268–274)

จิงถั่ง เจียวอี้ หรือระบบการศึกษาจิงถั่ง ในยุคเริ่มต้น หู่ เต็งโจว ได้แปลหนังสือที่มีต้นฉบับภาษาอาหรับเป็นหลัก และพยายามนำเสนออิสลามศึกษาภาคฟัรฎูอัยน์ (Fardhu Ain, فرض عين)²⁶ ที่เป็นสาขาวิชาขั้นพื้นฐานสำหรับมุสลิมทั่วไป ได้แก่ สาขาวิชาเทววิทยา สาขาวิชานิติศาสตร์อิสลาม และจริยธรรมอิสลาม ซึ่งสามารถเทียบได้กับการศึกษาภาคฟัรฎูอัยน์ของสมาคมครูสัมพันธ์อิสลามแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ที่มุ่งเน้นไปยัง 3 สาขาวิชาและใช้ภาษาไทยเป็นหลัก ขณะที่ระบบการศึกษาจิงถั่ง จะยึดโยงอยู่กับผลงานของนักวิชาการสำนักคิดฮานาฟีเป็นหลัก โดยผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดผ่านตารางที่ 1

²³ มัตรอะฮ์ เป็นคำที่มุสลิมภูมิภาคตะวันออกกลางใช้เรียกสถาบันการศึกษาระดับสูงที่ใช้หลักสูตอิสลามศึกษาที่เป็นการศึกษาภาคบังคับ

²⁴ จิงถั่ง (Jingtang, 經堂) แปลตามอักษรคือ “หอพระคัมภีร์” หมายถึงห้องเก็บพระคัมภีร์ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกภายในมัสยิด และต่อมา กลายเป็นห้องที่ใช้สำหรับการเทศนา โดยสามารถพบได้ในชุมชนมุสลิมหุย (Ding 1995, p.47)

²⁵ ระบบวากัฟ หมายถึง การอุทิศทรัพย์สินที่ประโยชน์ในรูปแบบการคงไว้ซึ่งสภาพดั้งเดิมของทรัพย์สินนั้น เพื่อใช้ประโยชน์จากผลผลิตหรือ รายได้จากทรัพย์สินดังกล่าว ในความเชื่อของมุสลิมถือเป็นการประกอบคุณงามความดีอย่างหนึ่งในศาสนาอิสลามเพื่อแสวงหาความใกล้ชิดกับพระเจ้า

²⁶ การศึกษาภาคฟัรฎูอัยน์ หมายถึง การศึกษาภาคบังคับสำหรับมุสลิมทุกคน โดยจะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาที่เป็นพันธกิจรายบุคคล หากละทิ้งจะมีความผิด เช่น การศึกษาเพื่อรู้จักพระเจ้า หรือการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการละหมาดประจำวันทั้ง 5 เวลา โดยจะแตกต่างจากการศึกษาภาคฟัรฎู กิฟายะฮ์ที่ไม่ได้เป็นการศึกษาภาคบังคับ

ตารางที่ 1 ตำราอิสลามศึกษาในระบบการศึกษาจึงถึง

ชื่อหนังสือดั้งเดิม	ชื่อที่เรียกในภาษาจีน	ผู้แต่ง	ภาษา	สาขาวิชา
حَرِيرِي مَقَامَاتُ الْ (มะกอมมาต อัลหะรีรีย์)	母噶麻忒 (Mugamate)	อัลหะรีรีย์ อัลบัสรี (Al-Hariri Al-Basry, الحريري البصري)	อาหรับ	ภาษาศาสตร์และ สำนวนโวหาร
أربعون فقراء (อ์รบาอุน อัลฟุเกาะรอ)	艾爾白歐 (Aierbaiou)	หุซามุดดีน อิบน์ อะลาอูดดีน (Husam Al-Din Ibn Ala Al-Din AL-Nugabadi, حسام الدين بن علاء الدين)	เปอร์เซีย	อัลหะดีษ
شرح العقائد النسفية (ซัรห์ อัลอะกออิด อัลนะ ชาฟี)	阿噶依杜 伊斯 俩目 (Agayidu Yisiliamu)	อัสตัตฟาซานี (At-Taftazani, افتازانى)	อาหรับ	เทววิทยาและ หลักการศรัทธา
شرح الوقاية (ซัรห์ อัลวักายะฮ์)	舍來哈偉噶業 (Shelaiha Weigaye)	อุบัยดิลละฮ์ อิบน์ มัสอูด (Ubayd Allah Ibn Masud, عبيد الله بن مسعود)	อาหรับ	นิติศาสตร์อิสลาม
مرصاد العباد (มึรศอด อัลอับาด)	米爾薩德 (Mierrsade)	นัจมุดดีน รอซี (Najmuddin Razi, نجم الدين رازي)	เปอร์เซีย	จริยธรรมอิสลาม

ในการนี้จะสังเกตได้ว่า หนังสือที่ใช้ในการสอนเบื้องต้นจะเป็นหนังสือจากกลุ่มนักวิชาการในเอเชียกลาง โดยเฉพาะเมืองบูคอรอ และตามที่คุณเขียนได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าระบบการศึกษาจึงถึงจะยึดโยงอยู่กับผลงานของนักวิชาการสำนักคิดฮานาฟีเป็นหลัก เว้นแต่ท่านอัลหะรีรีย์ อัลบัสรี ผู้แต่งหนังสือมะกอมมาตที่ได้ยึดถือตามสำนักคิดชาฟีอี²⁷ (The Shafi'i school, الْمَذْهَبُ الشَّافِعِيُّ) อย่างไรก็ตาม สาขาวิชาที่เป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับมุสลิมที่ถือเป็นเอกลักษณ์เด่นชัดของระบบการศึกษาจึงถึงในยุคของ หุ ตั้งใจวางแผนและถอดความมาจากนักวิชาการสำนักคิดฮานาฟีเป็นหลัก 3 สาขาวิชา ได้แก่

1) สาขาวิชานิติศาสตร์อิสลาม ยึดตามสำนักคิดฮานาฟี²⁸ พิจารณาจากหนังสือซัรห์ อัลวักายะฮ์ ที่อ้างอิงถึงทัศนะของนักวิชาการสำนักคิดฮานาฟีและมีแนวทางการอธิบายหลักนิติศาสตร์ตามทฤษฎีของสำนักคิดฮานาฟี อันเนื่องจากอิหม่ามอูษมานีพะฮ์ ผู้วางรากฐานของสำนักคิดฮานาฟีและและสาธุศิษย์ของท่านเป็นนักวิชาการอิสลามกลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาวางรากฐานให้ชุมชนมุสลิมที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็วและมีบริบทที่แตกต่างออกไปจากอาระเบีย เช่นพื้นที่ของอิรักและเอเชียกลางในปัจจุบัน โดยที่พื้นฐานของสำนักคิดฮานาฟีจะมีหลักเหตุและผลเข้ามาอธิบายด้วยบทพระคัมภีร์ให้มีความเหมาะสมกับบริบท เช่น หลักดุลยพินิจ (Juristic Discretion, اِسْتِخْسَان) และหลักประเพณี (Custom, العرف) นอกจากนี้สำนักคิดฮานาฟีถือเป็นสำนักคิด

²⁷ สำนักคิดชาฟีอีเป็นสำนักคิดหนึ่งในสี่สำนักคิดทางนิติศาสตร์อิสลามของนิกายซุนนี เป็นสำนักคิดอันดับที่สามและมีอิหม่ามชาฟีอี (Al-Shafi'i, ค.ศ. 767–820) เป็นผู้วางรากฐานทฤษฎีทางนิติศาสตร์อิสลาม โดยปฏิเสธการใช้หลักเหตุและผลบางส่วนในสำนักคิดฮานาฟี เช่น หลักดุลยพินิจ (اِسْتِخْسَان, juristic discretion)

²⁸ จากการสำรวจของนิตยสาร Royal Al-Bayt For Islamic Thought Jordan (2023: 28) พบว่าใน 90% ของมุสลิมนิกายซุนนีปฏิบัติตามสำนักคิดฮานาฟีถึง 45% โดยมีสำนักคิดชาฟีอีที่นิยมในประเทศไทยตามหลังมาที่ 28% สำนักคิดมาลิกีย์ 15% และสำนักหัมบาลีย์ 2% ตามลำดับ ดังนั้นสำนักคิดฮานาฟี ถือเป็นสำนักคิดที่ได้รับความนิยมมากที่สุดจากทั้งสี่สำนักคิดของนิกายซุนนี

เดียวที่แผ่ขยายอยู่ในเอเชียกลางจนถึงพื้นที่ของจีน เนื่องจากเป็นสำนักคิดที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐอิสลามในอดีตมาโดยตลอด (Al-Zarqa, Mustafa, 2004; Al-Ayasrah, Rami Nasser, 2017)

2) สาขาวิชาเทววิทยา ยึดถือตามสำนักคิดมาตุรีดีเยฮ์ (Maturidi theology, **الماتريدية**) เนื่องจากหนังสือซุรห์ อัลอะกออิด อัลนะซาฟี เป็นหนังสือที่อธิบายถึงเทววิทยาของอัลนะซาฟี (An-Nasafi ค.ศ. 1067-1142) ปราชญ์ชาวเปอร์เซีย ซึ่งเป็นผู้สืบทอดและถ่ายทอดเทววิทยาตามสำนักคิดมาตุรีดีเยฮ์ โดยผู้ปฏิรูปและวางรากฐานหลักเทววิทยาของสำนักคิดมาตุรีดีเยฮ์ คืออุมันโซร อัลมาตุรีดี (Abu Mansur Al-Maturidi, **أبو منصور الماتريدي** ค.ศ. 853-944) นอกจากจะเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านหลักเทววิทยาอิสลามแล้ว ท่านยังเป็นนักวิชาการนิติศาสตร์อิสลามที่เจริญรอยตามสำนักคิดฮานาฟีด้วยเช่นกัน ทั้งนี้จุดเด่นของการอธิบายเทววิทยาตามสำนักคิดมาตุรีดีเยฮ์คือการใช้ปรัชญาของอิสลามหรืออิบลูกลาลาม (Philosophical study of Islamic theology, **علم الكلام الإسلامي**)²⁹ เข้ามาอธิบายตัวบทในด้านเทววิทยา เช่น เจตจำนงเสรีของมนุษย์ และการยอมรับ 8 คุณลักษณะของพระเจ้า ได้แก่ คุณลักษณะเกี่ยวกับความรู้ของพระเจ้า (Knowledge, **العلم**) คุณลักษณะเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของพระเจ้า (Life, **الحياة**) คุณลักษณะเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระเจ้า (Power, **القدرة**) คุณลักษณะเกี่ยวกับพระประสงค์ของพระเจ้า (Will, **الإرادة**) คุณลักษณะเกี่ยวกับการทรงได้ยินของพระเจ้า (Hearing, **السمع**) คุณลักษณะเกี่ยวกับการทรงเห็นของพระเจ้า (Sight, **البصر**) คุณลักษณะเกี่ยวกับการทรงพูดของพระเจ้า (Speech, **الكلام**) และคุณลักษณะเกี่ยวกับการทรงสร้างของพระเจ้า (Creation, **التكوين**) (Ibn Qutlubgha, 2006) เป็นต้น โดยสำนักคิดมาตุรีดีเยฮ์นั้นมีพื้นฐานและกระบวนการเช่นเดียวกับสำนักคิดฮานาฟีที่ใช้หลักเหตุและผลเข้ามาอธิบายตัวบทในด้านนิติศาสตร์อิสลาม ดังนั้นจึงเป็นลักษณะเฉพาะและเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายสำหรับผู้เจริญรอยตามสำนักคิดฮานาฟี ที่จะยึดเทววิทยาตามคำอธิบายของสำนักคิดมาตุรีดีเยฮ์ นอกจากนี้ สำนักคิดมาตุรีดีเยฮ์ยังเป็นสำนักคิดทางเทววิทยาที่ได้รับการสนับสนุนจากอาณาจักรออตโตมานด้วยเช่นเดียวกัน (Haidar, 2016; Punar, 2015)

3) จริยธรรมอิสลาม ยึดถือตามแนวทางของศูฟีเยาะรีเกาะฮ์กูบรอวียะฮ์ (Kubrawiya Order)³⁰ เนื่องจากท่านนัจมุดดีน รอซี ผู้แต่งหนังสือมรศอด อัลอิบาด เป็นสาวกโดยตรงของนัจมุดดีน กุบรอ (Najm Al-Din Kubra ค.ศ. 1145- 1221) มาร์ธา บิล ออลคอต (Martha Brill Olcott, 2022)³¹ ระบุว่า ในช่วงศตวรรษที่ 13-14 อาณาจักรอิสลามเริ่มอ่อนแอได้มีกลุ่มศูฟีเยาะรีเกาะฮ์ 4 ญะฮะรีเกาะฮ์ คือ กุบรอวียะฮ์ (Kubrawiya) ยาซาวี

²⁹ ปรัชญาของอิสลามหรืออิบลูกลาลาม เป็นศาสตร์ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 8-9 ยุคทองของโลกวิชาการอิสลาม (Golden Age ค.ศ. 775-861) เพื่อสร้างหลักฐานยืนยันความถูกต้องทางความเชื่อของศาสนาอิสลาม ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้า ศาสนทูต และสิ่งเร้นลับต่าง ๆ โดยนักวิชาการอิสลามได้กลั่นกรองมาจากอัลกุรอาน และอัลหะดีษ (Ibn Qutlubgha, 2006)

³⁰ กลุ่มศูฟีเยาะรีเกาะฮ์กูบรอวียะฮ์ สืบทอดมาจากนัจมุดดีน กุบรอ (ค.ศ. 1145- 1221) ได้รับความนิยมในช่วงเวลาที่ชาวมองโกลเรืองอำนาจในเอเชียกลาง

³¹ Martha Brill Olcott, "Sufism in Central Asia: A Force for Moderation or a Cause of Politicization?", Carnegie Endowment for International Peace Publications Department, (Website), https://carnegieendowment.org/files/cp84_olcott_final2.pdf (accessed 30 October 2022).

(Yasawiya)³² กอดิริยะฮ์ (Qadiriyya)³³ และนักชาบันดีย์ (Naqshbandiya)³⁴ ก่อตัวขึ้นมาเป็นขบวนการทางสังคมที่ฟื้นฟูและเผยแผ่ศาสนาอิสลามในเอเชียกลาง โดยเฉพาะญะรีเกาะห์กูบรอวียะฮ์ที่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงทำให้กลุ่มรชทายาทของเจงกิสข่านและชนชั้นนำในราชวงศ์หยวนเข้ารับอิสลาม (Ibn Khaldun, 2001; Liu Haiwei, 2021) ทั้งนี้ จุดเด่นของศุฟิย์คือการผสมผสานระหว่างญะรีเกาะห์และการแยกตัวออกมาเป็นญะรีเกาะห์ใหม่สำหรับพื้นที่ ซึ่งหลังจากการเกิดขึ้นของระบบการศึกษาจึงถึงญะรีเกาะห์ของมุสลิมหุยได้วิวัฒนาการจาก 4 ญะรีเกาะห์ที่กล่าวมาข้างต้นมาสู่ 2 ญะรีเกาะห์ขนาดใหญ่ คือ คูฟิยะฮ์ (Khufiyya, 虎夫耶)³⁵ และญะฮ์ริยะฮ์ (Jahriyya, 哲赫林耶)³⁶ ซึ่งทั้งสองมีบทสวดหลังละหมาดคล้ายกัน แต่ญะรีเกาะห์คูฟิยะฮ์จะสวดมนต์ด้วยเสียงที่แผ่วเบาและท่าที่ที่สงบ ส่วนญะรีเกาะห์ญะฮ์ริยะฮ์จะเปล่งเสียงดังในเวลาบทสวดมนต์พร้อมกับเคลื่อนไหวร่างกาย

ระบบการศึกษาจึงถึงในยุคของ หู่ เต็งโจว จะเป็นการแปลและถอดความมาจากนักวิชาการสำนักคิดฮานาฟีเป็นหลัก 3 สาขาวิชาขั้นพื้นฐาน และในขณะเดียวกันก็มีการสอนเกี่ยวกับลัทธิขงจื้อควบคู่ด้วย โดยในยุคของ หู่ เต็งโจว ยังคงยึดตามคำอธิบายนิติศาสตร์อิสลาม เทววิทยา และจริยธรรมในหนังสือที่เขาแปลดังแสดงในตารางที่ 1 เนื้อหาระบบการศึกษาจึงถึงในยุคของ หู่ เต็งโจว จะประกอบด้วย 1) หนังสือภาษาอาหรับที่ถูกแปลเป็นภาษาจีน และ 2) เนื้อหาภาคฟิรฎูฮ์น หรือการศึกษาภาคพื้นฐานของศาสนาอิสลาม โดย หู่ เต็งโจว ได้ใช้หอพระคัมภีร์ หรือ จิงถิง เป็นสถานที่ในการสอน ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงจากการสอนเรียนที่สืบทอดในลักษณะส่วนตัวเป็นการศึกษาคำสอนอิสลามโดยมีศูนย์กลางที่มัสยิด ดังนั้น แม้ว่าในยุคของ หู่ เต็งโจว ระบบการศึกษาจึงถึงยังไม่ประสบความสำเร็จเป็นวงกว้างเมื่อเทียบกับความสำเร็จที่เกิดขึ้นหลังจากที่เขาเสียชีวิต แต่รากฐานที่ หู่ เต็งโจว ได้วางไว้ให้กับสาวกมุสลิมหุย ถือเป็นช่วงเวลาที่สำคัญของประวัติศาสตร์อิสลามในจีน

4. ผลของการสร้างระบบการศึกษาจึงถึง (Jingtang Jiaoyu, 經堂教育)

เดิมทีก่อนที่ หู่ เต็งโจว จะก่อตั้งระบบการศึกษาอิสลาม การศึกษาอิสลามในจีนมีสองรูปแบบหลัก คือ โรงเรียนในระบบราชการและโรงเรียนเอกชน สำหรับโรงเรียนในระบบราชการจะขึ้นอยู่กับมัสยิดโดยที่มีผู้ดูแลมัสยิดสามคน ซึ่งในแต่ละมัสยิดมีข้อเสีย เช่น ข้อเสียที่เกิดจากการบริหารที่ผิดพลาดของผู้ดูแลมัสยิดทั้งสามคนจึงส่งผลให้การศึกษาไม่มีประสิทธิภาพ ขณะที่บางมัสยิดก็ไม่มีศักยภาพมากพอ ในการก่อตั้งโรงเรียน ดังนั้นจึงเริ่มเกิดการก่อตั้งขึ้นของโรงเรียนเอกชนอิสลามที่นำโดยกลุ่มปราชญ์มุสลิมประจำท้องถิ่น อย่างเช่นในกรณีของเกา ชิซู (Gao Shizu, 高師祖) แต่โรงเรียนยังคงมีขนาดเล็กและขาดความสม่ำเสมอในการสอนเรียน

³² กลุ่มศุฟิย์ ญะรีเกาะห์ยาสาวิยะฮ์ หรือเยอเซวียะฮ์ สืบทอดมาจากอะหมัด อิบน์อุบรอนฮิม อัลยาซาวิยะฮ์ (ค.ศ. 1093–1166) มุสลิมชาวเติร์กที่บุกเบิกสร้างญะรีเกาะห์สำหรับชาวเติร์ก และได้รับความนิยมในช่วงเวลาที่ชาวเติร์กเรืองอำนาจในเอเชียกลาง บทสวดที่สำคัญของญะรีเกาะห์นี้คือ บทสวดดิวาน อัลฮิกมะฮ์ (Diwan Al-Hikmat)

³³ กลุ่มศุฟิย์ ญะรีเกาะห์กอดิริยะฮ์ สืบทอดมาจากอับดุลกอดิร อัลญัลลานียะฮ์ (ค.ศ. 1078–1166) ซึ่งมีต้นกำเนิดในกรุงแบกแดด เป็นญะรีเกาะห์ที่ได้รับการยอมรับในหมู่ชนเผ่าเร่รอนในเอเชียกลาง

³⁴ กลุ่มศุฟิย์ ญะรีเกาะห์นักชาบันดีย์ สืบทอดมาจากบาฮานุดดีน อัลนักชาบันดีย์ (ค.ศ. 1318–1389) เป็นกลุ่มที่แพร่หลายและมีอิทธิพลมากที่สุดในเอเชียกลางช่วงปลายศตวรรษที่ 16 และต้นศตวรรษที่ 17

³⁵ กลุ่มศุฟิย์ ญะรีเกาะห์คูฟิยะฮ์ สืบทอดมาจากอูบอ ฟุตุห์ หม่า ลายฉี (ค.ศ. 1681–1766) เป็นญะรีเกาะห์แรกที่ก่อตั้งขึ้นในประเทศจีน โดยชาวมุสลิมหุย มีฐานที่ตั้งสำคัญอยู่ในมณฑลกานซู

³⁶ กลุ่มศุฟิย์ ญะรีเกาะห์ญะฮ์ริยะฮ์ สืบทอดมาจากหม่าหมัด อาหมิน หม่า มิงซิน (ค.ศ. 1719–1781) เป็นญะรีเกาะห์ที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสการฟื้นฟูอิสลามในตะวันออกกลาง โดยมีความขัดแย้งกับญะรีเกาะห์ท้องถิ่นอย่างญะรีเกาะห์คูฟิยะฮ์ และมีการลุกฮือต่อสู้กับราชวงศ์ชิง

ภายหลัง หู่ เต๋งโจว ได้ก่อตั้งระบบการศึกษาจึงถึง ซึ่งได้ปฏิรูปและพัฒนาโรงเรียนเอกชนให้เป็นต้นแบบตัวอย่าง จนกระทั่งสานุศิษย์ของเขาได้ทำให้ระบบการศึกษาใหม่นี้ค่อย ๆ กระจายตัวสู่มัสยิดทั่วประเทศจีน เช่น โรงเรียนจิน หลิง (Jinling School) โรงเรียนซานตง (Shandong School) โรงเรียนส่านซี (Shaanxi School) และโรงเรียนยูนนาน (Yunnan School) ระบบการศึกษาจึงถึงได้กลายเป็นต้นแบบมากขึ้นในช่วงกลางและช่วงปลายราชวงศ์ฉิงแพร่หลายในทางตอนเหนือของจีนและเจียงหนาน โดยเฉพาะในโรงเรียนซานตงและโรงเรียนจินหลิงที่มีนักวิชาการมุสลิมเข้าไปมีบทบาทที่สำคัญในการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมทางวิชาการของโรงเรียน ทั้งนี้มีการกำหนดระดับชั้นของการศึกษาออกเป็นสองระดับคือ 1) ระดับประถม (小學) ซึ่งรับนักเรียนอายุ 6-7 ขวบ แต่ในทางปฏิบัติสามารถรับนักเรียนตั้งแต่อายุ 5-17 ปี และ 2) ระดับสูง (大學) ซึ่งจะคัดมาจากนักเรียนที่ผ่านระดับประถม (Li Gang, 2021, p. 158)

Wang (2022) ได้สรุปความสำคัญของระบบการศึกษาจึงถึง (Jingtang Jiaoyu, 經堂教育) ไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) ฟื้นฟูให้สำนักคิตฮานาฟิให้เป็นรากฐานของมุสลิมจีน 2) สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเองและยกระดับวัฒนธรรมเพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนกับชาวฮั่นที่เป็นพลเมืองส่วนใหญ่ในประเทศจีนได้ และ 3) สร้างบรรทัดฐานทางวิชาการในด้านการสอนและการตีความ ซึ่งยังผลไปสู่การสร้างชุดหนังสือฮานกิตาบ (Han Kitab, 汉克塔布) ที่เป็นมรดกชิ้นสำคัญของมุสลิมฮุย ส่งผลให้เกิดนักวิชาการชาวฮุยที่ต่างก็มีศักยภาพมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด สังเกตได้จากการที่พวกเขายกระดับมาตรฐานทางวิชาการอิสลามศึกษาจากในยุคสมัยของ หู่ เต๋งโจว ที่เริ่มต้นจากการแปลหนังสือต้นฉบับภาษาอาหรับ และเน้นไปที่การจัดการพื้นฐานอิสลามศึกษาที่เป็นการศึกษาภาคพื้นฐาน มาสู่การวิเคราะห์และสังเคราะห์อิสลามศึกษาใหม่ในบริบทของสังคมจีน

นักวิชาการอิสลามศึกษาที่มีบทบาทสำคัญหลังยุค หู่ เต๋งโจว ได้แก่ หวัง ไตหยู (Wang Daiyu, 王岱輿 ค.ศ. 1584–1670) หม่า จู (Ma Zhu, 馬注 ค.ศ. 1640–1710) และซื่อลือลี่ ลิวซี (Saleh Liu Zhi, 劉智 ค.ศ. 1669–1764) ซึ่งนักวิชาการทั้งสาม ถือได้ว่าเป็นผู้วิเคราะห์และสังเคราะห์อิสลามศึกษาใหม่ในบริบทของสังคมจีน³⁷ และมีบทบาทในการผลิตตำราอิสลามศึกษาที่สำคัญ ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 หนังสือจากชุดหนังสือฮานกิตาบบางส่วน

ผู้แต่ง	ชื่อหนังสือ	ปีที่พิมพ์ครั้งแรก (ค.ศ.)
หวัง ไตหยู (Wang Daiyu, 王岱輿)	การตีความที่แท้จริงแห่งอิสลามดั้งเดิม (正教真詮)	1642
หม่า จู (Ma Zhu, 馬注)	ข้อกำหนดเกี่ยวกับฮาลาล (清真指南)	1683
ซื่อลือลี่ ลิวซี (Saleh Liu Zhi, 劉智)	บรรทัดฐานและพิธีกรรมของศาสนาอิสลาม (天方性理)	1704

ข้อสังเกตที่เห็นได้ชัด คือ ความเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาจึงถึงในยุคหลังของ หู่ เต๋งโจว โดยพบว่า 1) หนังสือที่ใช้สอนเปลี่ยนจากหนังสือแปลมาสู่หนังสืออิสลามศึกษาที่ถูกเขียนขึ้นมาใหม่เป็นภาษาจีน 2) เนื้อหาจากที่เคยเป็นเพียงการศึกษาภาคพื้นฐานมาสู่เนื้อหาทางวิชาการระดับสูงและมีการอธิบาย

³⁷ ในหนังสือฮานกิตาบมีการอธิบายคำว่า ชั่วเฉิง (修身) แปลว่า การปรับปรุงทั้งร่างกายและจิตใจเทียบเคียงกับหลักคำสอนอิสลามที่กล่าวถึงมนุษย์ที่สมบูรณ์ (Al-Insan Al-Kamil, الإنسان الكامل) ที่จะต้องควบคุมตนเอง (Nafs, النفس) และความปรารถนาในโลกนี้ (Ceylan, 2020)

เทียบเคียงกับลัทธิขงจื๊อมากขึ้น และ 3) สถานศึกษาจากเดิมอยู่ที่หอพระคัมภีร์ภายในมัสยิดมาสู่การเป็นโรงเรียนเอกชนอิสลามศึกษาที่เป็นทางการ

ดังนั้น การตอบสนองวิกฤติและการฟื้นฟูอิสลามของ หุ่ เต็งโจว จึงถือเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นไปยังส่วนของการพัฒนาการศึกษา โดยเกิดจากการที่เขาค้นพบถึงสาเหตุของปรากฏการณ์ “ยุคสมัยแห่งการขาดแคลนตำราและนักวิชาการอิสลาม” ว่าเป็นผลมาจากช่องว่างระหว่างอิสลามศึกษาและวัฒนธรรมกระแสหลักของสังคมจีน หุ่ เต็งโจว จึงพยายามสร้างอิสลามศึกษาขึ้นมาใหม่ในบริบทสังคมจีน ผลที่ได้รับนอกจากจะชำระอัตลักษณ์อิสลามไว้ได้แล้ว ยังสามารถเป็นต้นแบบให้กับมุสลิมหุยในพื้นที่อื่น ๆ นำระบบการศึกษาจึงถึงไปประยุกต์ใช้ รวมทั้งยังเป็นผู้จุดประกายให้กับนักวิชาการอิสลามแก่คนจีนรุ่นหลังได้เริ่มต้นสังเคราะห์อิสลามศึกษาใหม่ในบริบทของสังคมจีน

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาถึงประวัติศาสตร์การสร้างระบบการศึกษาอิสลามในจีนของ หุ่ เต็งโจว โดยศึกษาและนำเสนอถึงประวัติ และผลงานของเขาที่มีต่อชุมชนมุสลิมจีน ผ่านเอกสารภาษาจีนและเอกสารภาษาอาหรับเป็นหลักเพื่อให้ได้ข้อมูลจากมุมมองของนักวิชาการอิสลามและนักวิชาการจีนเป็นสำคัญ ตลอดจนการศึกษาจากเอกสารชั้นรอง เช่น บทความภาษาอังกฤษ มาช่วยเสริมในบางประเด็น ซึ่งผู้เขียนพบว่า วิกฤติทั้งภายนอกและภายในที่เกิดขึ้นกับชุมชนมุสลิมหุยในช่วงราชวงศ์หมิง ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ยุคสมัยแห่งการขาดแคลนตำราและนักวิชาการอิสลาม” ซึ่งเป็นยุคสมัยที่มุสลิมหุยเริ่มห่างเหินและละทิ้งหลักคำสอนอิสลาม กระทั่งทำให้มุสลิมหุยส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าใจหนังสือภาษาอาหรับ และไม่มีความรู้ความเข้าใจที่มากพอในการตีความคำสอนอิสลามให้ถูกต้องหรือสอดคล้องกับยุคสมัยได้ ส่งผลให้เกิดสถานการณ์ขาดแคลนหนังสือและขาดแคลนนักวิชาการ ทั้งการแปลไม่ถูกต้องและการใช้คำอธิบายที่ไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของคำสอนอิสลาม

ดังนั้น ด้วยปณิธานของ หุ่ เต็งโจว ในการฟื้นฟูอิสลามและชำระไว้ซึ่งมรดกทางวิชาการของอนุฮานี-พะยี่ จึงได้สร้างระบบการศึกษาจึงถึงผ่านเนื้อหาใน 3 สาขาวิชา นั่นคือ สาขาวิชาประวัติศาสตร์อิสลาม ยึดตามสำนักคิดฮานาฟี สาขาวิชาเทววิทยา ยึดถือตามสำนักคิดมาตุรีดียะฮ์ และหลักจริยธรรมอิสลาม ยึดถือตามแนวทางศุฟิย์ เงาะรีเกาะห์กูบรอวียะฮ์ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเนื้อหาในระบบการศึกษาจึงถึงในยุคของ หุ่ เต็งโจว จะเป็นเพียงการศึกษาภาคพื้นฐาน โดยที่อาศัยการแปล ถอดความ และยึดตามคำอธิบายที่ปรากฏในหนังสือเป็นหลัก แต่การที่ หุ่ เต็งโจว ได้ริเริ่มสร้างระบบการศึกษาจึงถึง จึงถือเป็นการตอบสนองวิกฤติที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการการศึกษา และเป็นการฟื้นฟูอิสลามโดยปราศจากความรุนแรง ทั้งนี้ผลจากการสร้างระบบการศึกษาจึงถึง สามารถสร้างโรงเรียนและบุคลากรที่มีคุณภาพให้แก่มุสลิมจีน อีกทั้งยังเป็นการถ่ายทอดและอธิบายคำสอนอิสลามผ่านภาษาจีน ตลอดจนถือเป็นแนวทางที่ประสบความสำเร็จในการยกระดับโรงเรียนเอกชนให้มีคุณภาพเทียบเท่ากับโรงเรียนในระบบราชการของราชวงศ์หมิงอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- สิทธิพล เครือรัฐติกาฬ. (2562). มรดกของเจิ้งเหอในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. *วารสารสหวิทยาการ*, 16(1), 9–24.
- Abdallah Schleifer, Tarek Elgawhary & Aftab Ahmed (Eds.). (2023). *The Muslim 500: The World's 500 Most Influential Muslims 2023*. Amman: The Royal Islamic Strategic Studies Centre.
- Al-Ayasrah, Rami Nasser. (2017). Factors for the emergence of two schools, the people of hadith and the people of opinion (عوامل نشوء مدرستي أهل الحديث وأهل الرأي). *Journal of the College of Fundamentals of Religion and Da'wah in Assiut (مجلة كلية أصول الدين والدعوة بأسسوط*, 35(2), 1622-1665.
- Al-Sandi, Nuruddin. (2008). *Hashiyah Musnad Al-Imam Ahmad Ibnu Hanbal (حاشية مسند الإمام أحمد بن حنبل)*. Qatar: Wazarat Al-Awqaf wa Shu'un Al-Islamiyah.
- Al-Tirmidhi, Muhammad Ibu Issa. (2000). *Sunan al-Tirmidhi (سنن الترمذي)*. Riyadh: Ministry Of Islamic Affairs, Dawah and Guidance.
- Al-Zarqa, Mustafa. (2004). *Al-Madkhal Al-Fiqh Al-Amu (المدخل الفقهي العام)*. Damascus: Dar Al-Qalam.
- Atwill, David G. (2005). *The Chinese sultanate: Islam, ethnicity, and the Panthay Rebellion in southwest China* (pp. 1856-1873). Stanford: Stanford University Press.
- Ceylan, E. (2020). A Review on the Hui Movement and Key Terms of Traditional Chinese Thought Used in Wang Daiyu's Work. *International Journal of China Studies*, 11(2), 371-391
- Chang, H. Y. (1987). The Hui (Muslim) minority in China: an historical overview. *Institute of Muslim Minority Affairs. Journal*, 8(1), 62–78.
- Dillon, Michael. (1999). *China's Muslim Hui Community: Migration, Settlement and Sects*. UK: Quadrant Press.
- Ding, Hongtao. (1995). Shilun Ming-Qing shiqi Huizu Yisilan jingtang jiaoyu 試論明清時期回族伊斯蘭經堂教育 On the Hui Islamic mosque-based education in the Ming and Qing periods. *Qinghai minzu yanjiu 青海民族研究*, 29(4), 45–48.
- Fathil, Fauziah. (2019). Islam in Imperial China: sinicization of minority Muslims and synthesis of Chinese philosophy and Islamic tradition. *KEMANUSIAAN: The Asian Journal of Humanities*, 26(2), 167-187.
- Ibn Khaldun, Wali Al-Din Abdu Al-Rahman Ibn Muhammad ibn Muhammad ibn Abi Bakr Muhammad Ibn Al-Hasan. (2001). *Tatikh Ibn Khaldun... (تاريخ ابن خلدون)* Vol. 5. Beirut: Dar al-Fikri.
- Ibn Qutlubgha, Qasim. (2006). *Al-Musamarat fi Sharh Al-Musayarat fi ilm Al-Kalam, (المسامرة في شرح المسامرة في علم الكلام)*. Cairo: Dar Basaeir.
- Haidar, Yahya. (2016). *The Debates between Ash'arism and Maturidism in Ottoman Religious Scholarship: a Historical and Bibliographical Study* (Doctoral dissertation). The Australian National University. Australia.

- Han, Da. (1998). *Zhongguo shaoshu minzu jiaoyu shi: diyi juan* 中國少數民族教育史 第一卷. Kunming: Yunnan Educational Press.
- He Yan. (1992). Guanyu Mingdai Huihui de yixiang wenti 關於明代回回的移向問題. In Lin Song and He Yan (Eds.), *Huihui lishi yu Yisilan wenhua* 回回歷史與伊斯蘭文化. Beijing: Jinri zhongguo chubanshe.
- Lapidus, Ira M. (2012). *Islamic Societies to the Nineteenth Century: A Global History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Li, G. (2021). *The Hui Muslims' Identity Negotiations: A Socio-Legal Investigation into the Relations between the Shari'ah and the Chinese Legal Systems* (Doctoral dissertation). University of Groningen. Netherland.
- Liu Haiwei. (2021) Rulership and Representations: Reconsidering the Religious Identity of Prince Ananda. *Central Asiatic Journal*, 64(1-2), 165-181.
- Liu, Weiqian. (1998). *大明律 (Law of Ming Dynasty)*. Beijing: Law Press.
- Liu, liting. (2007). *Ming-Qing Musalima Hanwen Zhushu zhong di Xingbie Guan, 明清穆斯林漢文著述中的性別觀*. Taipei: National Chengchi University.
- Ma Chunyi 馬淳夷 (1931) “翻譯古蘭之理論與實例” (The theory of and actual examples from Qur'an translations). *月華* 3, no. 9 (Mar. 25): 1-17.
- Madmarn, Hasan. (2002). *The Pondok and the Madrasah in Patani*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Masaki Mukai. (2016). Muslim Diaspora' in Yuan China: A Comparative Analysis of Islamic Tombstones from the Southeast Coast. *Asian Review of World Histories*, 4(2), 231-256.
- Ma, Zhu. (1988). *清真指南* [The Guide to the Sciences of Islam] (Zhengui Yu, Collator). Yinchuan: Ningxia People's Publishing House.
- Matteo, Ricci. (1953). *China in the Sixteenth Century: The Journal of Matthew Ricci, 1583-1610* (L. J Gallagher, Translator). New York: Random House.
- Martha Brill Olcott. (2007) *Sufism in Central Asia: A Force for Moderation or a Cause of Politicization?*. Carnegie Endowment for International Peace Publications Department. Retrieved from https://carnegieendowment.org/files/cp84_olcott_final2.pdf (accessed 30 October 2023).
- Ming shilu* 明實錄. (1967). Taipei: Zhongyang yanjiuyuan lishi yuyan yanjiusuo.
- Petersen, K. (2013). The Heart of Wang Daiyu's Philosophy: The Seven Subtleties of Islamic Spiritual Physiology. *Journal of Sufi Studies*, 2(2), 177-201.
- Pew Research Center. (2023). Measuring Religion in China, Many Chinese adults practice religion or hold religious beliefs, but only 1 in 10 formally identify with a religion. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/religion/2023/08/30/measuring-religion-in-china/>

- Punar, Bünyamin. (2015). *Kanun and sharia: Ottoman land law in Şeyhülislam fatwas from kanunname of budin the Kanunname-i Cedid* (Master Thesis). Istanbul Şehir University. Turkey.
- Qiu Shusen. (1996). *Zhongguo Huizu shi 中國回族史*. Yinchuan: Ningxia People's Press.
- Rahman, Tariq. (2011). *From Hindi to Urdu. A Social and Political History*. Karachi: Oxford University Press.
- Rozali, Ermy Azziaty. (2015). Sheikh Wan Ahmad al-Fatani and the Malay Publications in the Middle East. *Asian Social Science*, 11(24), 90-94.
- Sachiko Murata, William C. Chittick, and Tu Weiming. (2009). *The Sage Learning of Liu Zhi: Islamic Thought in Confucian Terms*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Setthamalinee, Suchart. (2010). *The Transformation of Chinese Muslims Identities in Northern Thailand*. Ph.D. Dissertation, University of Hawai'i.
- Siu, Y. (2022). *Maritime Exclusion Policy in Ming China and Choson Korea, 1368-1450: Dynastic Authority, National Security, and Trade* (Doctoral dissertation). Faculty of Oriental Studies, University of Oxford. UK.
- Tsai, Yuanlin, (1999). Zhonggui Huizu jingtang jiaoyu zai Ming-Qing zhiji de qiyuan yu fazhan 中國回族經堂教育在明清之際的起源與發展 (The formation and development of the jingtang education of the Hui ethnicity in Ming and Qing periods China). *Foguang xuekan 佛光學刊*, 2, 265-283.
- Wang, Wei. (2022). The Evolution of Chinese Muslim's Classical Learning and Schools in the Ming and Qing Dynasties. *Religions*, 13(6), 553.
- Yang Hua, and Yang Qichen. (2001). *回族文化新論 (New thesis on the culture of the Hui nationality)*. Yinchuan: Ningxia People's Press.
- Yu, Zhenggui. (1996). *中國歷代政權與伊斯蘭教 (Political Power and Islam in Chinese Dynasties)*. Yinchuan: Ningxia People's Publishing House.
- Yu, Zhenggui, and Xiaojing Lei. (2001). *中國回族金石錄 (Chinese Hui People's Records on Metal and Stone)*. Yinchuan: Ningxia People's Publishing House.
- Zhang, S. (2021). Muslim Printing in Late Imperial China: Woodblocks, Networks, and Creation of Chinese Islamic Knowledge. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 3(1), 473-490.
- Zhang, Wan Xin & Jan, Al Azhari, (2021). Ilahiyat in the thoughts of Sheikh Salih Chinese Liu Zhi (الإلهيات عند الشيخ صالح الصيني ليو تشي). *Journal of Islamic & Religious Studies*, 6(2), 51-72.
- Zhao, Can. (1989). *經學系傳譜* [Register of the Lineage and Transmission of the Classical Learning] (Yongchang Yang and Jizu Ma. Xining, Collator). Qinghai: Qinghai People's Publishing House.